

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ / REVIEWS

Hans Eideneier, Von Rhapsodie zu Rap. Aspekte der griechischen Sprachgeschichte von Homer bis heute, Tübingen 1999: Gunter Narr Verlag, σσ. 242.

Ο Hans Eideneier, καθηγητής του Πανεπιστημίου του Αμβούργου, ανήκει στους κορυφαίους νεοελληνιστές της Γερμανίας και είναι διεθνώς γνωστός για τις πρωτοποριακές έρευνές του στη βυζαντινή και νεοελληνική φιλολογία. Έχει μελετήσει σε βάθος τα θεωρητικά και πρακτικά προβλήματα έκδοσης βυζαντινών δημοδών κειμένων και έχει εκδώσει ο ίδιος υποδειγματικά τον *Σπανό* (Βερολίνο - Νέα Υόρκη 1977 και Αθήνα 1990) και στην περίφημη σειρά *Neogreca Medii Aevi* τον *Κρασοπατέρα* (1988), τον *Πτωχοπόδρομο* (1991), όπως και πολλά άλλα κείμενα, με ιδιαίτερη γλωσσική ευαισθησία, ενώ έχει προωθήσει την έρευνα με τις απειράριθμες διεισδυτικές βιβλιοκρισίες του, οι οποίες καλύπτουν ποικίλα επιμέρους γνωστικά αντικείμενα. Ένα από τα πρώτα του βιβλία, *Neu-*

griechisch für Humanisten (= *Νεοελληνικά για ανθρωπιστές*, α' έκδοση 1965 και 3^η έκδοση Μόναχο 1980), άνοιξε νέους ορίζοντες για τη μελέτη της Νεοελληνικής από άτομα που διέθεταν κάποια κλασική παιδεία, οικειοποιήθηκαν μάλιστα ορισμένοι, με καθυστέρηση 30 χρόνων, τις ιδέες του και έλαβαν γενναία χρηματοδότηση από την Ευρωπαϊκή Ένωση, χωρίς να αισθανθούν την ανάγκη να του αποδώσουν την οφειλόμενη τιμή. Το εγχειρίδιο για τη διδασκαλία της νεοελληνικής γλώσσας, που εξέδωσε με τη σύζυγό του Νίκη, *Neugriechisch ist gar nicht so schwer*, 2 μέρη, 5^η έκδοση Wiesbaden 1993, γραμμένο με γνώση, πείρα και λεπτή αίσθηση χιούμορ, το οποίο επιτείνει η ελκυστική εικονογράφηση, αποτελεί ουσιαστική συμβολή στη διδασκαλία της Ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας. Η πλούσια εξ άλλου παραγωγή του εκδοτικού τους οίκου Romiosini, με έδρα την Κολωνία, ολοκληρώνει τη μακρόχρονη και ουσιαστική προσφορά δύο ακούραστων πνευματικών ανθρώπων, οι οποίοι συμβάλ-

λουν τα μέγιστα στην προβολή και διάδοση της ελληνικής γλώσσας και του ελληνικού πολιτισμού στο γεωμανόφωνο κόσμο.

Το βιβλίο που παρουσιάζουμε εδώ είναι εφευρηματικό και προκλητικό, όχι μόνο ως προς τον συνειδητά επιλεγμένο ανακριβή τίτλο, τον οποίο αποκαθιστά εύστοχα ο υπότιτλος, αλλά και ως προς τη γενικότερη σύλληψη, η οποία θα μπορούσε να οδηγήσει σε παρεξηγήσεις, αν ο αναγνώστης δεν κατανοήσει ευθύς εξ αρχής την προθετικότητα του συγγραφέα, που δεν είναι άλλη από την επιλεκτική ανάλυση ορισμένων αποσπασμάτων από μεταγενέστερα, βυζαντινά και νεοελληνικά κειμενικά είδη, με απώτερο στόχο να παρουσιάσει με πειστική επιχειρηματολογία τη βασική ιδέα που διατρέχει ολόκληρο το βιβλίο, την ενότητα Λόγου, Μέλους και Ρυθμού. Σε διάφορα σημεία του βιβλίου (βλ. ενδεικτικά στη σ. 30) τονίζει ότι η Ιστορία της ελληνικής γλώσσας αποτελεί στην ουσία «υφολογική ιστορία της γραπτής γλώσσας». Το θέμα της παραγνωρισμένης προφορικότητας στην ελληνική λογοτεχνική παράδοση έχει απασχολήσει τον συγγραφέα του βιβλίου σε αρκετές επιμέρους έρευνες, τις οποίες δεν παραθέτει καν εδώ. Για παράδειγμα, στη μελέτη: «Leser- oder Hörekreis? Zur byzantinischen Dichtung in der Volkssprache», *Ελληνικά*, 34, 1982-1983, 119-150, ύστερα από συστηματική μελέτη μιας σειράς γνωρισμάτων (όπως είναι ο μεγάλος α-

ριθμός παραλλαγών, οι μετατοπίσεις και ο λογοτυπικός χαρακτήρας πολλών στίχων, η «ποιητική σύνταξη» κ. ά.), καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η ανώνυμη βυζαντινή ποίηση στη δημώδη γλώσσα ακολουθούσε και προφορική παράδοση. Ο σχετικός προβληματισμός διευρύνεται στην εξίσου πρωτοποριακή εργασία του: «Ο προφορικός χαρακτήρας της νεοελληνικής λογοτεχνίας», *Δωδώνη*, 14, 1985, 39-53. Στο βιβλίο που παρουσιάζουμε εδώ, ο καθηγητής H. Eideneier ξεφεύγει από τις σχολαστικές αναλύσεις και τις ανιαρές για τον μη ειδικό λεπτομέρειες, με αποτέλεσμα να απογοητεύει ίσως κάποιους ερευνητές που θα τον ήθελαν να παραμείνει στα παραδοσιακά πλαίσια του αυστηρά επιστημονικού έργου. Χωρίς να χάνει τίποτε από την εγκυρότητά του, το βιβλίο αυτό διαβάζεται ευχάριστα, ενώ εντοπίζονται εύκολα και αποτυπώνονται άνετα στο μυαλό του αναγνώστη τα νέα μηνύματα που περιέχει.

Ο Marc Lauxtermann επισημαίνει στη βιβλιοκρισία του (*Jahrbuch der österreichischen Byzantinistik*, 51, 2001, 405-409) μια σειρά «ενοχλητικών λαθών», τα οποία δεν οφείλονται προφανώς σε άγνοια του συγγραφέα, όπως παραδέχεται και ο βιβλιοκριτικός, που παραγνωρίζει τελικά τη μεγάλη προσφορά του έργου, όσο και αν το κατατάσσει ευθύς εξ αρχής στην κατηγορία των «σπάνιων και αξιοθαύμαστων βιβλίων» (one of those of rare and

admirable books ...), αφού εστιάζει μονόπλευρα την προσοχή του σε ζητήματα τα οποία δεν ενδιαφέρουν άμεσα τον έμπειρο ερευνητή. Στην προσπάθειά του να ανακαλύψει λάθη, ο βιβλιοκριτικός μέμφεται τον συγγραφέα για θέσεις που έχουν υποστηρίξει άλλοι επιστήμονες, όπως, λ. χ., ότι το ελληνικό αλφάβητο εξελίχθηκε για να καταγραφούν λογοτεχνικά κείμενα, ενώ η άποψη ότι «κύριος σκοπός της υιοθέτησης της αλφαβητικής γραφής από τους Έλληνες ήταν η καταγραφή σημαντικών ποιημάτων, συγκεκριμένα των ομηρικών επών», υποστηρίχθηκε από τον B.B. Powell, *Homer and the origin of the Greek alphabet*, Cambridge 1991: Cambridge University Press (βλ. το χωρίο που επιλέγει και παραθέτει ο H. Eideneier στη σ. 33, ο οποίος καταγράφει συνοπτικά έξι επιχειρήματα στη σ. 42 για να ενισχύσει τη θέση του). Πρέπει να προσθέσω εδώ ότι ο Powell, ο οποίος προσωπικά με έχει πείσει απόλυτα σε εκτενή συζήτηση που είχα μαζί του στην πόλη Ohlstadt της Βαυαρίας, όπου διεξήχθη το παρακάτω συνέδριο το 1996, επανήλθε στο επίμαχο αυτό θέμα με νέα στοιχεία (βλ. την εισήγησή του: «The inventor of the alphabet: a retrospective», στα Πρακτικά του Συνεδρίου με θέμα: The history of the Hellenic language and writing. From the second to the first millennium B. C.: Break or Continuity?, Altenburg 1998, 435-447). Ο H. Eideneier δεν ανάγει το *ελάμπανε* (παρατ. του λά-

μπα) στο *λαμπάνω*, όπως νομίζει ο Lauxtermann. Σημειώνει απλώς συμπληρωματικά στη σ. 186 ότι το *λάμπα* υπερίσχυσε του *λαμπάνω* (ήθελε να γράψει του *λαμπάζω*, ρήμα που συναντάμε στο δημοτικό τραγούδι, στον Γρυπάρη κ. ά. ποιητές). Ο ίδιος βιβλιοκριτικός (ό. π., σ. 406) παρανοεί το σχόλιο του H. Eideneier στη σ. 69 και δεν αντιλαμβάνεται το χιούμορ του. Το θέμα δεν είναι αν το «φέρε τον ιατρόν» σημαίνει 'bring the vet (to treat the donkey)' και όχι 'take (the donkey) to the vet', αλλά το ότι δεν ταιριάζει στο συγκεκριμένο η λέξη *ιατρός*, την οποία συμπλήρωσε ο εκδότης του πατύρου. Ο Lauxtermann θεωρεί «εσφαλμένη» την ετυμολογία της λέξης *γάδαρος* που παραθέτει ο συγγραφέας (σ. 71: «Ein Fremdwort aus dem indischen Sprachraum»), αφού ο ίδιος, όπως και άλλοι ερευνητές, την εκλαμβάνει κακώς ως δάνειο από την αραβική (*gadar / gajdar*). Στην *Επιτομή του Λεξικού της μεσαιωνικής ελληνικής δημόδους γραμματείας 1100-1669* του Εμμ. Κριαρά, τόμ. Α', Θεσσαλονίκη 2001, οι επιμελητές της έκδοσης I.N. Καζάκης και T.A. Καραναστάσης, βλ. λ. *γάδαρος*, επιμένουν σωστά στην ετυμολογία από το μεταγενέστερο ουσ. *γάδαρος*, που ανάγεται στα ινδικά *ghādar* (γύφτικο), *gadarō* ή *gadarō*, και παραπέμπουν στην ειδική μελέτη του K. Καραποτόσογλου, *Κυπριακαί Σπουδαί*, 43, 1979, 95-116, την οποία είχε προφανώς υπόψη του και ο H.

Eideneier. Αν είχε κάτι να προσθέσει ο βιβλιοκριτικός στο σημείο αυτό θα ήταν ότι η παρετυμολογία «αεί δαρείς», δεν ανάγεται «στον περασμένο αιώνα» (σ. 71), δηλ. τον 19^ο, αλλά στον 17^ο, όπως βλέπει κανείς σε μια από τις περιφημες Επιστολές του κληρικού Ευγένιου Γιαννούλη: «πταίει γαρ ο αείδαρος και δέρονουσι το σαμάρι».

Ας δούμε όμως αναλυτικότερα ορισμένα από τα θέματα που εξετάζονται σ' αυτό εδώ το βιβλίο. Η βασική αρετή του έγκειται στο ότι είναι απαλλαγμένο από την ιδεολογική πίεση, από το ένα μέρος να επιμείνει στην παρουσίαση όσο γίνεται περισσότερων αρχαιοελληνικών στοιχείων στη Νεοελληνική και από το άλλο να υπερασπιστεί απολογητικά την κρίσιμη μεταβατική περίοδο της μεσαιωνικής Ελληνικής. Ο συγγραφέας προτιμά να αφήσει να μιλήσουν τα κείμενα, τα οποία επιλέγει με βαθιά γνώση των πηγών και με βάση τον προφορικό τους χαρακτήρα, επισημαινοντας (σ. 28) ότι η πεζός και ο ποιητικός λόγος δεν βρίσκονται σε αντιθετική σχέση, αλλά αποτελούν εναλλακτικά υφολογικά μέσα. Το μάθημα της ανάγνωσης ταυτίστηκε με το μάθημα της μουσικής (βλ. τις σσ. 36-40). Η «Τέχνη γραμματική» του Διονυσίου του Θρακός αναφέρεται πρωτογενώς «στη μαθησιακή διαδικασία για την ορθή απαγγελία της παραδεδομένης ποίησης και πεζογραφίας», ενώ η ορθογραφία ήταν αρχικά «η υπηρετρία της λέξης που προοριζόταν για

απαγγελία» (die Dienerin des vorgetragenen Worts, σ. 44).

Τα τρία κείμενα της ελληνιστικής Κοινής που σχολιάζονται στις σσ. 52-71 (Απόσπασμα από το *Κατά Ιωάννην* Ευαγγέλιο και δύο ιδιωτικές επιστολές) επιβεβαιώνουν το γεγονός ότι η γραπτή κοινή της περιόδου αυτής αντικατοπτρίζει μια κατάσταση που εξελίχτηκε οργανικά από τις παλαιότερες γλωσσικές περιόδους. Τα δύο κειμενικά δείγματα της πρώιμης βυζαντινής εποχής (σσ. 73-91) που αναλύονται με διεσδυτικές επισημάνσεις (η πρώτη στροφή του *Ακάθιστου ύμνου* και ένα χωρίο από τον *Βίο του Συμεών του Σαλού*, που συνέγραψε τον 7^ο αιώνα ο Λεόντιος Νεαπόλεως), επιβεβαιώνουν τις κανονικότητες του ρυθμού. Κατά την όψιμη βυζαντινή περίοδο και κατά την φραγκοκρατία (σσ. 93-122) εξακολουθεί να αντιπαρατίθεται στην επίσημη και λογοτεχνική γλώσσα η προφορική πολυγλωσσία. Τα παραδείγματα από τα *Πτωχοπροδρομικά ποιήματα*, τον *Κρασοπατέρα*, το *Χρονικό του Μορέα*, τον *Βέλθανδρο και Χρυσάντζα*, όπως και από τον *Ερωτόκριτο*, δείχνουν ότι η πρακτική της απαγγελίας βρισκόταν επίσης σε πλήρη ανάπτυξη και ότι καθ' όλη τη διάρκεια του Μεσαίωνα η Lese-literatur είναι στην ουσία Vorleseliteratur (σ. 108). Ο συγγραφέας του βιβλίου αποσαφηνίζει καιρικά θέματα που σχετίζονται με τη χειρόγραφη παράδοση της βυζαντινής λογοτεχνίας, τα οποία γνωρίζει όσο

ελάχιστοι ερευνητές. Το ότι ο ίδιος αντιγραφέας γράφει την ίδια λέξη τη μια φορά σωστά και την άλλη εσφαλμένα δείχνει κατά τον H. Eideneier την έλλειψη ενδιαφέροντος σε θέματα ορθογραφίας: «Όταν αντιγράφεται ένα κείμενο, το οποίο απαγγέλλεται από τον ίδιο τον συγγραφέα ή τον αντιγραφέα - «κάθου σιμά μου, αφκράζου» - πρωταρχικό ρόλο παίζει το μέλος και ο ρυθμός και δευτερεύοντα η ορθογραφία» (σ. 109). Όσο και αν υπάρχουν και άλλοι λόγοι που ερμηνεύουν μερικώς την ανορθογραφία των αντιγραφέων, και όχι μόνο, η θέση αυτή με βρίσκει απόλυτα σύμφωνο, όπως τεκμηριώνω, επαρκώς πιστεύω, με άλλου είδους επιχειρηματολογία, στη μελέτη μου «Κοινωνιογλωσσολογική προσέγγιση των έργων της κρητικής λογοτεχνίας» (ανατυπωμένη τώρα στον τόμο: *Κρητολογικά μελετήματα. Γλώσσα-λογοτεχνία-πολιτισμός*, Ηράκλειο 2001: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, σσ. 171-185). Ύστερα από την καταγραφή μιας σειράς υποτιθέμενων «λαθών», με βάση τα ρυθμιστικά κριτήρια της γραπτής νόρμας, διατυπώνω την άποψη (σ. 178) ότι «τα λαϊκά στοιχεία του προφορικού λόγου πρέπει να αντιπροσωπεύονται με μεγαλύτερο ποσοστό στις κριτικές εκδόσεις των κειμένων». Οι απόψεις μου αυτές έχουν ενοχλήσει ορισμένους παραδοσιακούς φιλόλογους, όπως ενοχλούν και οι καινοτόμες θέσεις του καθηγητή H. Eideneier.

Η περίοδος της τουρκοκρατίας (σσ. 123-164) είναι, επίσης, πλούσια σε προφορικότητα, αφού το κοινό δεν έπαυσε να είναι ακροατής (κρίμα που δεν αποδίδεται επακριβώς στη νεοελληνική η διάκριση ανάμεσα στον Hörer και τον Zuhörer, λέξεις με τις οποίες «παίζει» ο συγγραφέας στο χωρίο που ακολουθεί). Ο κόσμος «δεν διάβαζε τα κείμενα αυτά και στις περισσότερες περιπτώσεις δεν θα μπορούσε να τα διαβάσει, ακόμα και αν ήθελε, ή δεν ήθελε κιόλας, ακόμα και αν μπορούσε» (σ. 159). Το πόσο δύσκολο είναι να αναθεωρηθούν παγιωμένες απόψεις φαίνεται από το γεγονός ότι χαρακτηρίζονται ακόμα και σήμερα «λαϊκά βιβλία», οι γνωστές «φυλλάδες» που τυπώνονταν στη Βενετία, οι οποίες τελικά απευθύνονταν σε όλα τα κοινωνικά στρώματα. Οι 13 χαριτωμένες κειμενικές παραλλαγές του μύθου του Αισώπου *Γυνή και Γεωργός* (σσ. 127-156) παρουσιάζουν μεγάλο υφολογικό ενδιαφέρον, με ωραίες παρατηρήσεις του συγγραφέα για τη σειρά των όρων στην πρόταση. Αξιοπρόσεκτο είναι και το απόσπασμα από τη *Φυλλάδα του Μεγαλέξανδρου* (Βενετία 1750), όπου βλέπουμε τη συχνή χρήση του «εναρκτικού μορίου» και που αποτελεί, ήδη από την ελληνιστική εποχή, γνήσιο στοιχείο του προφορικού λόγου, για το οποίο μάλιστα έχει γράψει ειδική εκτενή μελέτη ο συγγραφέας του βιβλίου (βλ. σ. 225, σημ. 55). Δεν πρέπει να μείνει απαρατήρητη η αφηγηματική τεχνική

που ακολουθούν σύγχρονοι λογοτέχνες, όπως ο Y. Kemal (βλ. σ. 160), ο οποίος δήλωσε το 1997: «Ακόμα σήμερα διηγούμαι με πολλή ευχαρίστηση την υπόθεση των μυθιστορημάτων μου στη γυναίκα μου και τους φίλους μου, πριν αρχίσω την καταγραφή. Γι' αυτό εξακολουθώ να θεωρώ τον εαυτό μου - με την κυριολεκτική σημασία της λέξης - περισσότερο ως αφηγητή παρά ως συγγραφέα!». Το κεφάλαιο αυτό κλείνει με μια σπουδαία επισήμανση, την οποία ελάχιστοι έχουν προσέξει: Ο Ψυχάρης, όταν δημοσίευσε *Το ταξίδι μου* το 1888, «δεν γνώριζε τη βυζαντινή παράδοση, ούτε μπορούσε να υποψιαστεί ότι από τον 16^ο αιώνα τυπώνονταν στη Βενετία για την ελληνική αγορά λαϊκά βιβλία σε αυτονόητο 'δημώδη λόγο', ο οποίος δεν χρειαζόταν το φόβητρο της καθαρεύουσας για να επιβληθεί» (σ. 163).

Με το κεφάλαιο «Νέα ελληνική» (σσ. 165-208) ολοκληρώνεται η πραγμάτευση του επίμαχου θέματος της προφορικότητας σε σχέση με τη εγγραμματοσύνη και επιβεβαιώνεται η γενικότερη τάση επικράτησης της προφορικής ποίησης έναντι της πρόζας στη λαϊκή λογοτεχνία. Οι παραλλαγές του δημοτικού τραγουδιού *Του Μπουκουβάλα* δείχνουν ότι η προφορική παράδοση ήταν ζωντανή, όταν όμως πέρασε η εποχή των κλεφτών έφτασε και αυτή στο τέλος της. Η εξιδανίκευση του δημοτικού τραγουδιού στα μάτια των φιλελλήνων, οι οποίοι αναζη-

τούσαν σ' αυτό την αγνή λαϊκή ψυχή, είχε ως αποτέλεσμα, εκτός των άλλων, να αγνοηθεί η λαϊκή αστική ποίηση, έξοχο δείγμα της οποίας δημοσιεύεται εδώ για πρώτη φορά (σσ. 177- 183). Πρόκειται για το ανώνυμο τολμηρό ποίημα *Νερίνη και Φιλάντος*, το οποίο βρίσκεται σε χειρόγραφο Ανθολογία ελληνικών τραγουδιών, που καταγράφηκε στη Ζάκυνθο, γύρω στο 1821, και αγόρασε ο Πρώσος κόμης von Sack σε ένα ταξίδι του στην Αίγυπτο, για να την παραδώσει στον περιόφημο καθηγητή της Αρχαίας Ιστορίας G. Niebuhr, ο οποίος δεν της έδωσε ιδιαίτερη σημασία, αφού δεν βρήκε σ' αυτή τα δημοτικά τραγούδια που ανέμενε. Τα πεζά αποσπάσματα από έργα των: *Διονύσιου Σολωμού, Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη, Γιώργου Σεφέρη, Οδυσσέα Ελύτη και Χριστόφορου Μηλιώνη*, αναλύονται με οξυδερκέστατες επισημάνσεις. Επιλέγονται ακόμα παραδείγματα που δείχνουν την «ποιητική πρόζα» του *Γιάννη Ρίτσου*, το ρόλο της απουσίας ή παρουσίας της στίξης για τη ρυθμική δομή της γραφής του *Γιώργου Χειμωνά* και του *Ναπολέοντα Λαζάνη*, αντίστοιχα. Το κεφάλαιο αυτό κλείνει με αξιοπρόσεκτες παρατηρήσεις για την πρόσληψη της αρχαίας ελληνικής λογοτεχνίας στη σημερινή Ελλάδα (σσ. 200-207).

Το έβδομο και τελευταίο κεφάλαιο: *Προοπτική: Οι Έλληνες και η Ευρώπη* (σσ. 209-220) περιέχει πληθώρα μηνυμάτων, διατυπωμένων με

αφοριστικό τρόπο, τα οποία διαβά-
ζονται σε πολλαπλά επίπεδα. Δεν
θα μπορούσε να γίνει διαφορετικά,
αφού και τα θέματα που τίγονται ε-
δώ, έχουν απασχολήσει τον συγγρα-
φέα σε άλλες μελέτες του (βλ., λ.χ.,
την εκπληκτική εργασία του:
«Hellenisch oder Romäisch? Zum
Ursprung und gegenwärtigen Stand
der neugriechischen Sprachfrage»,
Folia Neohellenica, 2, 1977, 41-63),
τις οποίες αποφεύγει να αναφέρει,
όποιος όμως τις έχει διαβάσει ανα-
συνθέτει καλύτερα τους λογισμούς
και διαλογισμούς ενός βαθύτατα
καλλιεργημένου ευρωπαίου και
«φιλέλληνα» (ο ίδιος φαίνεται να α-
πεχθάνεται αυτόν τον όρο, με τις
συνυποδηλώσεις που έχει λάβει),
που ξέρει να αγαπά πραγματικά τη
δεύτερη πατρίδα του, η οποία στην
ουσία έχει γίνει «πρώτη», παρ' όλες
τις απογοητεύσεις που του δίνει.
Τον πληγώνει, επίσης, το γεγονός ό-
τι οι ανθρωπιστικές σπουδές στην
Ευρώπη και τον κόσμο ολόκληρο ο-
δηγούνται σε απελπιστική περιθω-
ριοποίηση. Κάτω απ' αυτές τις εξε-
λίξεις «το ερώτημα αν 'Έλληνες'
(Hellenen) είναι οι 'αρχαίοι Έλλη-
νες' (Alten Griechen), οι 'ειδωλολά-
τρες' (Heiden) του χριστιανικού
Μεσαίωνα ή οι σημερινοί κάτοικοι
της Ελλάδας, έχει λυθεί στην ουσία
και στην πράξη από μόνο του» (σ.
210). Η πικρία του βγαίνει στην επι-
φάνεια πότε με ειρωνεία, πότε με υ-
παινικτικές αναφορές και πότε με
φιλοσοφημένη διάθεση, συχνά με
συνδυαστικές δυνατότητες, όπως

στο χωρίο που μόλις παρέθεσα. Η
επίδραση της Ελληνικής στις δυτι-
κοευρωπαϊκές γλώσσες (με τη σω-
στή παρατήρηση, που ορισμένοι α-
γνοούν ή θέλουν να ξεχνούν, ότι οι
περισσότερες ελληνικής προέλευσης
λέξεις καθιερώθηκαν μέσω της Λα-
τινικής), τίθεται στις σωστές της
διαστάσεις. Επισημαίνει ότι «τα τε-
λευταία χρόνια έχει καταντήσει εί-
δος λαϊκού σπορ, εντός και εκτός
Ελλάδας, η ανεύρεση ελληνικών ρι-
ζών στις ευρωπαϊκές γλώσσες» (σ.
212), επικρίνει το «ανώτατο κριτή-
ριο» (Oberstes Kriterium) των κα-
θαρευουσιάνων για τη δημιουργία
νεολογισμών, που ήταν η «ελληνο-
φάνεια» («Hellenophanie») και λυ-
πάται γιατί η νεοελληνική μουσική
δεν εμπερικλείει πια τις έννοιες
«τόνος, χορός, ποίηση», αλλά δηλώ-
νει την ευρωπαϊκή «μουσική». Με
αφορμή το νέο νόμισμα, το ευρώ,
παρατηρεί ότι η χώρα που δημιούρ-
γησε τη λέξη αυτή, τη νιώθει ως ξέ-
νο σώμα, αφού παραμένει άκλιτη,
για να καταλήξει (σ. 214): «Το λί-
κνον του ευρωπαϊκού πολιτισμού
μπορεί που και που να μεταβάλλε-
ται σε προκρούστεια κλίνη».

Η βιβλιογραφία (σσ. 229-238) έχει
συνταχθεί με τη μεγαλύτερη δυνατή
φειδώ και συμπεριλαμβάνει μόνο
έργα, τα οποία αποτελούν ουσια-
στική συμβολή στα θέματα που α-
πασχολούν τον συγγραφέα του βι-
βλίου. Στις ήδη υπάρχουσες Ιστο-
ρίες της ελληνικής γλώσσας πρέπει
να προστεθεί τώρα (αφού κυκλοφό-
ρησε δυο χρόνια αργότερα) ο εντυ-

πρωσιακός από άποψη θεματικών εννοτήτων, ποιότητας και καλαισθησίας συλλογικός τόμος: *Ιστορία της ελληνικής γλώσσας. Από τις αρχές ως την ύστερη αρχαιότητα*, που εξέδωσε το 2001 το Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας και το Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη, με επιστημονική επιμέλεια του Α. - Φ. Χριστίδη, 1213 σελίδες. Οι επιμέρους προσθήκες και παρατηρήσεις είναι σχεδόν ασήμαντες: Το δημοφιλές βιβλίο του W. J. Ong, *Orality and literacy. The technologizing of word*, London 1982, έχει μεταφραστεί και στη Νεοελληνική: *Προφορικότητα και εγγραμματοσύνη. Η εκτεχνολόγηση του λόγου*, μετάφραση Κ. Χατζηκυριάκου, επιμ. Θ. Παραδέλλης, Ηράκλειο 1997: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης. Το *Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας* του Γ. Μπαμπινιώτη κυκλοφόρησε το 1998 και όχι το 1995 (β' έκδοση, Αθήνα 2002), το *Ιστορικό Λεξικό της νέας Ελληνικής* της Ακαδημίας Αθηνών έχει εκδοθεί ως το λήμμα *δαχτυλωτός* (1989) και όχι ως το *γλωσσωτός* (1984). Στις Γραμματικές της Νεοελληνικής επιβάλλεται να προστεθεί το έργο των: D. Holton - P. Mackridge - Ir. Philippaki - Warburton, *Greek. A comprehensive grammar of the modern language*, London 1997: Routledge και σε ελληνική μετάφραση: *Γραμματική της Ελληνικής γλώσσας*, μετάφραση Β. Σπυρόπουλος, Αθήνα 1999: Πατάκης.

Ως μαθητής του Hans Eideneier στο Πανεπιστήμιο της Κολωνίας,

πριν από 30 ακριβώς χρόνια, και αργότερα ως φίλος και συνάδελφος, του είμαι ειλικρινά ευγνώμων γιατί έμαθα και μαθαίνω πολλά από μια χαρισματική προσωπικότητα που εξακολουθεί με νεανικό σφρίγος να προκαλεί, αλλά και να προκαλείται, καθώς εκφράζει καινοτόμες ιδέες με λεπτή αίσθηση χιούμορ, και αν χρειαστεί, με πικρή δόση ειρωνείας, ακόμα και αυτοσαρκασμού, επιχειρώντας συχνά τολμηρά ανοίγματα και πετάγματα, που χωρίς αυτά η επιστήμη θα έμενε καθηλωμένη στα κοινά και τετριμμένα. Η μετάβαση από τη «ραψωδία» στη «ραπ» επιτυγχάνεται με «αεροβικές» πνευματικές και πνευματώδεις ασκήσεις που απαιτούν ταλέντο, γνώση και γνώσεις. Το βιβλίο που παρουσιάζουμε εδώ ανανεώνει τον ερευνητικό προβληματισμό και θέτει σε νέα βάση καιρία ζητήματα της Ιστορίας της ελληνικής γλώσσας, τα οποία παρουσιάζονται με πρωτότυπο και ελκυστικό τρόπο, τον οποίο επαυξάνει η πλούσια και εφευρηματική εικονογράφηση. Πρόκειται για ένα έργο που αξίζει να μεταφραστεί στη γλώσσα μας, όσο και αν ταλαιπωρήσει τον μεταφραστή που θα ήθελε να αποδώσει επακριβώς το ιδιοφυές πνεύμα ενός καταξιωμένου επιστήμονα και Δασκάλου.

Χριστόφορος Χαραλαμπίδης
Πανεπιστήμιο Αθηνών
e-mail: ccharala@phil.uoa.gr